

В. Синчук, перший заступник
прокурора Харківської області

Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств

Для побудови теоретичних концепцій методики розслідування вбивств і здійснення в практичній діяльності її рекомендацій важливе значення мають типові слідчі ситуації. Зрозуміло, що ні кримінально-процесуальне право, ні криміналістика не можуть сформулювати наукові рекомендації, розраховані на кожну конкретну слідчу ситуацію. Може йтися лише про типові ситуації і найбільш оптимальні шляхи щодо їх вирішення. При цьому кожна конкретна слідча ситуація, незважаючи на її індивідуальність, неповторність та специфічність становить собою різновид типової, і в цьому ключ до її глибинного пізнання.

Щодо можливостей типізації слідчих ситуацій, то в теорії криміналістики існують різні точки зору. Одні вчені вважають типізацію слідчих ситуацій цілком можливою і пропонують свої варіанти. Так, на думку Л. Драпкіна, підставами типізації слідчих ситуацій є наявність загальних, групових ознак та їх відносна повторюваність¹. О. Васильєв і М. Яблоков також вважають головним критерієм типізації частоту повторюваності певних ознак². В. Гавло таким критерієм називає схожість криміналістичних характеристик вчинення та розслідування злочинів³, а О. Філіпов і О. Целищев — обсяг та зміст інформації, що характеризує стан, хід та умови розслідування⁴.

Протилежну позицію щодо розглядуваної проблеми займає Р. Белкін. «Складний, багатокомпонентний склад слідчої ситуації, — пише він, — значне число об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на зміст і характер цих компонентів,

¹ Див.: *Драпкин Л. Я.* Основы криминалистической теории следственных ситуаций: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1987. — С. 17.

² Див.: *Васильев А. Н., Яблоков Н. П.* Предмет, система и теоретические основы криминалистики. — М., 1984. — С. 139.

³ Див.: *Гавло В. К.* Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. — Томск, 1985. — С. 124.

⁴ Див.: *Филипов А. Г., Целищев О. Я.* Узловые проблемы расследования преступлений // Сов. гос-во и право. — 1982. — № 8. — С. 75.

створюють у своєму сполученні невичерпну кількість варіантів слідчих ситуацій, кожна з яких обов'язково відрізняється від інших. Конкретна слідча ситуація завжди індивідуальна і тому типізація слідчих ситуацій за всією повнотою їх змісту неможлива. Здійснити типізацію слідчих ситуацій можливо лише за одним з їх компонентів, а якщо бути ще більш точним — лише за одним з елементів, що створюють цей компонент. Як правило, таким об'єктом типізації обирають один з елементів компоненту інформаційного характеру, а саме — наявність інформації щодо події та її учасників»¹.

Нам зрозумілі заперечення Р. Белкіна, вони певною мірою виправдані. Але якщо поставити під сумнів ідею типізації слідчих ситуацій, це означає, по-перше, увійти в суперечність з діалектичним співвідношенням загального (типового) і окремого (специфічного), а по-друге, обмежити можливість їх використання в криміналістичній методиці, де саме ця категорія і набуває особливого значення.

Уявляється, що для вирішення поставленого завдання необхідно за основу взяти вузьке розуміння слідчої ситуації — як положення (обстановку), що характеризує своєрідність певного етапу розслідування і визначається наявністю чи відсутністю значущої для розслідування інформації. Що стосується широкого тлумачення поняття слідчої ситуації, то воно в принципі можливе. Однак в науковому плані такий погляд відображує не стільки сутність слідчої ситуації, скільки стан процесу розслідування взагалі, що не одне і те ж. Очевидно, ситуацію не можна повністю ототожнювати з фактичним розслідуванням.

При виділенні типових слідчих ситуацій необхідно враховувати такі положення:

- типізація слідчих ситуацій можлива тільки для конкретного виду, а у деяких випадках — різних видів злочинів;
- типізація доцільна щодо певного етапу розслідування злочинів;
- типізація слідчих ситуацій можлива за умови наявності відповідних підстав.

У теорії й практиці найбільші труднощі викликає з'ясування підстав для типізації слідчих ситуацій. У криміналістичній

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории — к практике. — М., 1983. — С. 95—96.

літературі були зроблені спроби сформулювати найбільш загальні підстави щодо типізації слідчих ситуацій. Так, О. Колесніченко і В. Коновалова зазначали, що «кожний злочин, поряд з більшою чи меншою схожістю з іншими злочинами, має комплекс індивідуальних, неповторних ознак, він індивідуальний. Однак це не означає, що кількість типових слідчих ситуацій і відповідних їм завдань розслідування нескінченна. Стосовно цього слід враховувати, що слідча ситуація встановлюється через відношення наявної інформації до даної в криміналістичній характеристиці та визначення завдань щодо збирання і дослідження необхідної інформації для з'ясування обставин, що становлять предмет доказування. Оскільки предмет доказування окреслений і ознаками складу злочину, і положеннями КПК, остільки і перелік основних слідчих ситуацій може бути визначений точно»¹.

Впевненість зазначених авторів, на жаль, не знайшла своєї реалізації у наукових дослідженнях криміналістів, що займаються проблемами окремих методик. Ілюстрацією тому можуть слугувати запропоновані в літературі варіанти типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування вбивств². Різноманітність і далеко невичерпний перелік запропонованих слідчих ситуацій дають підстави вважати, що в основі їх типізації лежить не частота виникнення конкретних слідчих ситуацій, а особисте уявлення авторів щодо їх кількості. Таке становище навряд чи може задовольнити потреби практики. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне сформулювати такі положення щодо слідчої ситуації, які необхідно враховувати як при її типізації, так і в ході практичного застосування:

а) типова слідча ситуація — це наукова абстракція, в якій відображені найбільш загальні, ймовірні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі;

б) для забезпечення типізації з усіх компонентів, що входять до структури слідчої ситуації, доцільно залишити тільки компоненти інформаційного характеру. Навіть така «урізана типізація», заснована на використанні тільки джерел інформаційного характеру, має свою практичну спрямованість щодо найбільш проду-

¹ Колесніченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: Учебное пособие. — Х., 1985. — С. 69.

² Див.: Видонов Л. Г. К вопросу о криминалистической характеристике и следственной ситуации в методике расследования убийств // Следственная практика. — Вып. 146. — М., 1984. — С. 123 та ін.

маної побудови слідчих версій, визначення оптимального напрямку розслідування, обрання найбільш ефективного комплексу слідчих дій і тому має право на існування;

в) інформаційною базою типових слідчих ситуацій є частота зустрічності ситуацій конкретних, що обумовлює необхідність аналізу і оцінки значного емпіричного матеріалу. При цьому одним із істотних критеріїв віднесення конкретної ситуації до розряду типової слід вважати ступінь впливу останньої на процес визначення послідовності проведення слідчих дій або тактичних операцій. Іншими словами, в методиці розслідування окремих видів злочинів як типові мають бути виділені такі слідчі ситуації, які істотно впливають на формування алгоритму дій слідчого. Якщо нехтувати цим критерієм, то можна дійсно визначити невичерпну кількість варіантів слідчих ситуацій, які реально не впливають на формування методики, а тільки виступають як інформаційний баласт;

г) інформаційну структуру типових слідчих ситуацій складають відомості, сформульовані відносно даних, що входять до криміналістичної характеристики певного виду злочину та предмет доказування;

г) кожна типова слідча ситуація має «свій» сталий набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких дозволяє індивідуалізувати її відносно певного етапу розслідування;

д) індивідуальність типової слідчої ситуації обумовлює побудову системи безпосередніх завдань і обрання найбільш ефективних шляхів та засобів їх вирішення.

Отже, залежно від вихідних даних, на підставі яких порушуються кримінальні справи про вбивства, можуть бути виділені такі типові слідчі ситуації:

- виявлено труп з ознаками насильницької смерті;
- виявлено частини розчленованого трупа;
- встановлено факт зникнення людини за наявності обставин, що вказують на можливість її вбивства;
- має місце з'явлення із зізнанням;
- одержано заяву від очевидців вбивств або потерпілих, що залишилися в живих при замаху на вбивство.

Зазначені слідчі ситуації відрізняються динамічністю. При цьому трансформація стосується не тільки різноманітних якісних, а й кількісних показників, тобто одна вихідна ситуація може перерости в декілька ситуацій початкових. Крім того, тре-

ба враховувати, що на процес формування слідчих ситуацій також впливають кримінальні ситуації, тобто ситуації вчинення злочину. Щодо вбивств, то йдеться насамперед про очевидні та неочевидні кримінальні ситуації. Так, щодо початкового етапу розслідування вбивств за наявності трупа типовими можна визнати такі слідчі ситуації.

1. Одержано повну інформацію щодо всіх елементів криміналістичної характеристики, тобто відомості про місце, час, знаряддя, обстановку, спосіб вчинення злочину, особу жертви та злочинця (така ситуація трапляється у 80% випадках розслідування очевидних убивств).

2. Одержано інформацію щодо всіх елементів криміналістичної характеристики за винятком відомостей про мотив вчинення злочину (така ситуація можлива при розслідуванні очевидних убивств, коли характер і спрямованість дій злочинця суперечать його показанням).

3. Одержано інформацію щодо місця, часу, знаряддя, обстановки, мотиву, способу вчинення вбивства, особи жертви, але невідома особа злочинця (відсутність даних щодо таких елементів криміналістичної характеристики, як мотив, місце, час дещо ускладнює зазначену ситуацію, але не на стільки, щоб істотно вплинути на тактичні завдання, які постають перед слідчим, та алгоритм його дій і тому не можуть слугувати підставами для виділення їх у самостійні різновиди слідчих ситуацій).

4. Одержано інформацію щодо місця, часу, знаряддя, обстановки, способу вчинення вбивства, але особу потерпілого не встановлено, бракує даних про особу злочинця та мотив.

Якщо кримінальну справу порушено на підставі з'явлення із зізнанням, то на початковому етапі розслідування вбивств типовими можуть бути такі ситуації.

1. Одержано повну інформацію щодо всіх елементів криміналістичної характеристики і предмета доказування.

2. Одержано інформацію щодо місця, часу, знаряддя, обстановки, способу, мотиву вчинення злочину, особи жертви і злочинця, але труп жертви злочину не знайдено.

Отже, типові слідчі ситуації є важливим елементом структури методики розслідування вбивств, що істотно впливає на формування системи слідчих дій, алгоритм поведінки слідчого.